

Dne 20. aprila so minerji 1. bataljona, ki jih je ščitila desetina borcev, z njo pa sta šla tudi komandant bataljona Leopold Krebelj in namestnik bataljonskega političnega komisarja Vido Bevc, izvedla najuspešnejšo diverzantsko akcijo v zgodovini odreda. Razstrelila je 25 metrov dolg železen most pri Dragi, južno od kote 443, na lokalni progi Kozina—Trst in vrgla osebni vlak v prepad. Most je bil na tako kritičnem mestu, da so ga Nemci popravljali do 25. novembra 1944, tedaj pa so jim odredni minerji porušili drugega, zato od 20. aprila 1944 do konca vojne (376 dni) proga ni več obratovala. To je bil za nemške obrambne priprave jeseni in pozimi 1944—45 prav hud udarec.

Rušenje tega mosta je bila zelo pomembna, težko izvedljiva in izredno drzna naloga. Pozneje, ob nemški koncentraciji čet v Istri in pripravah na obrambo pred pričakovanim zavezniškim izkrcajem, pa se je izkazala tudi za taktično zelo pomembno in daljnosežno. Čeprav proga navidezno ni bila kdo ve kako vojaško pomembna, skrbnemu očesu odrednih obveščevalcev ni ostalo prikrito, da pelje po njej dnevno po 6 vojaških vlakov in da razbremenjuje dvotirno progo med Divačo in Trstom, posebno tedaj, ko je ta poškodovana. Razen tega so računali, da bi utegnila ta proga v primeru zavezniškega izkrcaja v Tržaškem zalivu, o katerem se je tudi spomladi 1944 veliko razpravljalo, imeti za Nemce še več pomena. Prav zaradi tega so v štabu odreda sklenili, da jo je treba onesposobiti z rušenjem enega izmed kritičnih objektov, ki jih je bilo na njej več. Toda same priprave na akcijo so naletele na velike težave. Po progi so se vozili tudi prebivalci Kozine in okoliških krajev, zvečine tisti, ki so nosili v Trst naprodaj živila. Nastal je problem, kako jih odvrniti od potovanj, saj jim niso smeli povedati, da bodo porušili most, sicer bi bili to utegnili zvedeti tudi Nemci. V 1. bataljonu pa so računali, da bodo razdejali tudi nemški vojaški vlak. O njem jih je bil obvestil dan prej obveščevalec Stojan Šturm iz Kozine, da bo peljal iz Pulja skozi Kozino v Trst. Odredovi in terenski obveščevalci so vseeno opozarjali ljudi, naj se ne

vozijo z vlaki v Trst, češ, da je to nevarno. Žal pa se je pozneje izkazalo, da to ni zaleгло.

Da je bila akcija tvegana in težko izvedljiva, nam dokazujejo tako odredova poročila kot spomini udeležencev.* Minerji so morali najprej iz topovskih granat s kuhanjem dobiti razstrelivo. Ko so se približali progi, so ugotovili, da je železni most z ene strani vdelan v živo skalo, z druge visi nad 200 metrov globokim prepadom, podpira pa ga močan železen križ. Zato so takoj ocenili, da nimajo dovolj dolge žice za električno vžiganje in tudi ne zadosti razstreliva, da bi most zrušili po vnaprej izdelanem načrtu, čeprav so prinesli s seboj v 7 nahrbtnikih več kot 100 kg trotila. Mostu se je bilo težko približati prikrito. Bila pa je še druga nevarnost: miner, ki naj bi bil sprožil mine, bi bil moral tičati slabo zavarovan pod skalami, čez katere bi zgrmeli vagoni in mostne razbitine. Navzlic težavam so minerji pripravili mine in jih povezali v rokave italijanskih uniform, potem pa jih pritrtili na nosilne traverze mostu. Ko je ob 6. uri pripeljal prvi vojaški vlak iz Trsta, so jih hoteli sprožiti, toda električni vžigalniki so odpovedali. Potem so morali razstrelivo odstraniti, razdreti in preiskati naprave ter zamenjati vžigalnike in mine ponovno namestiti. Medtem ko so jih bili odstranili in jih pregledovali, sta peljala mimo še dva vlaka. Popoldne so mine spet namestili. Kmalu je pripeljal četrti vlak, toda min niso smeli sprožiti, ker je bil blizu mostu miner Anton Babič na izvidnici in bi ga bila eksplozija ubila. Ob 18.30 je pripeljal osebni vlak s Kozine, tedaj so mine aktivirali, da so most zvile ter uničile dva vagona.** Lokomotiva in 4 vagoni pa so se iztirili, se zaleteli v

* Tedanji komandant bataljona Leopold Krebelj je o tej akciji zapisal: »Proga je imela velik vojaški pomen zlasti za hitre premike sovražnih čet na relaciji Trst—Pulj po krajši poti . . . Nemci verjetno niso pričakovali našega napada, ker je bila proga na občutljivih mestih težko dostopna. Mostovi so bili blizu Trsta, dostop do njih in umik pa precej nevaren. Za akcijo sem določil približno petnajst borcev in minerjev. Iz taborišča smo odšli 19. 4. 1944 zvečer in 20. 4. zjutraj zasedli položaje. Minerje je vodil Mirko Kovačič. Z njim pa so bili še Peter Griščenko-Rus, Ivan Ražem, Anton Babič, Slavko Zupančič in drugi. Med borci zaščitne desetine se spominjam duhovitega hudomušnega Draga Drndića, ki je že v naprej bril norce iz »Fritzev«, češ da bodo, ko bo počila mina, skupaj z vlakom in partizanskim mitralješkim očenašem kot angeli varuhi živi leteli 'v sveti Hitlerjev tretji raj'.« (Leopold Krebelj, Prvi bataljon Istrskega odreda, Primorski dnevnik, 28. 12. 1970).

** Miner Slavko Zupančič je v spominih na to akcijo zapisal:

»S pripravami za akcijo smo imeli velike težave. Ker pa nas je obveščevalce Stojan Šturm s Kozine obvestil, da bo 20. aprila vozil iz Pule čez Kozino po tej progi pomemben nemški vojaški transport, smo morali pohiteti, da ga skupaj z vlakom progi uničimo. Takrat smo proti vsem pravilom konspiracije obvestili prebivalce

skale in se razbili. Posledice so bile hude: izmed civilnih potnikov je bilo 6 mrtvih, 20 hudo in 30 laže ranjenih, ranjena pa sta bila tudi dva sovražna vojaka.²⁴

Kljub izrednemu uspehu je razstrelitev mostu zaradi civilnih žrtev mučno odjeknila med prebivalci. Vendar je večina ljudi obsojala tiste, ki so kljub partizanskim opozorilom potovali z vlaki zaradi malenkostnih koristi.

Istega dne je močnejša zaseda 1. bataljona napadla ob 13.15 na cesti Trst—Reka med Materijo in Markovščino kamion, na katerem so se peljali italijanski financarji. Napad je bil neuspešen, vozilo je imelo oklepne ščitnike, ki jih puškini in strojnični izstrelki niso prebijali. Potem so okoli 17. ure napadli s strojnimi in lahkim minometom oklopno transportno vozilo, a tudi tokrat so bili razočarani: vozilo je odpeljalo naprej, drugi oklopnik pa je začel zasedo obstreljevati.²⁵

Štab VII. korpusa je 14. aprila 1944 razpisal tekmovanje med enotami NOV v počastitev proslave 1. maja, tretje obletnice OF in velikih zmag zavezniških armad. Tekmovali naj bi vsi bataljoni, odredi in brigade v izvrševanju povelj in krepitvi discipline, v taktični dovršenosti, učinkovitosti in uspešnosti pri organizaciji in vodenju napadov, uničevanju sovražnikovih prevoznih sredstev in žive sile, pridobivanju orožja itd. V štabu odreda so dobili razpis 17. aprila. Kljub negotovosti, ki je vladala zaradi uvedene preiskave, so se potrudili, da bi v naslednjih dneh z njimi seznanili vse enote in borce.²⁶

Enote so se vključile v tekmovanje že 24. aprila, ko sta ob 16. uri odšli zaščitna četa in četa 3. bataljona v številčni moči kakšnih 70 borcev pod poveljstvom odrednega komandanta Antona Požarja-Sava v napad na sovražnike ob cesti Reka—Trst. Močno zasedo, oboroženo z dvema težkima in 8 lahkimi mitraljezi, lahkim minometom, puškami in brzostrelkami, so postavili na

Obrova, na Golcu, v Markovščini in drugod, da bo proga minirana, in jih prosili, naj ne potujejo z vlaki. To so storili tudi terenski in bataljonski obveščevalci na Kozini in v okoliških vaseh. Vendar kaže, da vse to ni zadostovalo, saj je prišlo kljub temu do obžalovanja vrednih žrtev . . .

Rušenje mostu smo pripravili tako, da smo pritrdili v rokave italijanskih vojaških bluz razstrelivo in ga pritrdili kot nekakšne debele klobase na nosilne mostne traverze. Eksplozija je zvila most v sveder, vlak pa pognala v steno, zato ni zdrvel v prepad. Ko so mine eksplodirale, sta se najprej pokazala na obeh koncih mostu dva velika bliska; tedaj je utihnil ropot vlaka, nato se je razlegel po Kraškem kanjonu Botača oglušujoč grom. Ko so se njegovi ozračje pretresujoči valovi pomirili, je za hip prekrila kraško planoto in kanjon grobna tihota, zatem pa smo slišali pretresljive krike v nemščini, italijanščini in tudi v slovenščini . . . » (Slavko Zupancič, Materija, pismena izjava, AO IO v Kopru).